
АЛЕКСІЙЧУК Т.В.,
капітан міліції, психолог
Юридичного ліцею
ім. Я.Кондратьєва НАВС,
здобувач кафедри юридичної
психології НАВС, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛІЦЕЇСТІВ ВНЗ МВС ДО УМОВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто теоретичний аналіз особливостей адаптації ліцеїстів ВНЗ МВС до умов навчальної діяльності, котра потребує поглибленого розгляду, оскільки є одним із невід'ємних компонентів розвитку особистості майбутнього працівника органів внутрішніх справ. Звернена увага на основні структурно-змістовні компоненти соціально-психологічної адаптації в контексті професійного самовизначення. Визначено, що основними показниками розвитку складових професійної самосвідомості працівників ОВС є адекватне уявлення про особистісні, професійні здібності і можливості, позитивне самоставлення, адекватна самооцінка, здатність до рефлексії, довільної саморегуляції, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення. Проведено та опрацьовано результати дослідження серед ліцеїстів I курсу щодо питань соціально-психологічної адаптації, розглянуто ряд чинників що впливають на умови навчання та перебування в ліцеї та можуть бути використані для оптимізації і покращення навчально-виховного процесу.

Ключові слова: слова: соціально-психологічна адаптація, професійно-важливі якості, самовизначення, професіоналізм.

В статье рассмотрен теоретический анализ особенностей адаптации лицеистов вузов МВД к условиям учебной

© АЛЕКСІЙЧУК Т.В., 2015

деятельности, которая требует углубленного рассмотрения, поскольку является одним из неотъемлемых компонентов развития личности будущего работника органов внутренних дел. . Обращено внимание на основные структурно-содержательные компоненты социально-психологической адаптации в контексте профессионального самоопределения. Определено, что основными показателями развития составляющих профессионального самосознания работников ОВД является адекватное представление о личностных, профессиональные способности и возможности, положительное самоотношение, адекватная самооценка, способность к рефлексии, произвольной саморегуляции, стремление к саморазвитию и самосовершенствованию. Проведено и обработано результаты исследования среди лицеистов I курса по вопросам социально-психологической адаптации, рассмотрен ряд факторов что влияющих на условия обучения и пребывания в лицее и могут быть использованы для оптимизации и улучшения учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, профессионально важные качества, самоопределение, профессионализм.

In the article the theoretical analysis of adaptation to high school students of universities MIA terms of educational activities that require in-depth consideration, as it is an integral component of the future development of the individual employee of the Interior. . Attention is paid to the basic structural and substantial components of social and psychological adaptation in the context of professional self-determination. Determined that the main indicators of the components of professional consciousness of workers ATS is an adequate understanding of the personal and professional skills and abilities, positive self-attitude, self-esteem, the ability to reflect, any self-regulation, the desire for self-development and self-improvement. Held and processed results of a study among high school students I course on the social and psychological adaptation, considered a number of factors that affect the learning environment and stay at the Lyceum and can be used to optimize and improve the educational process.

Key words: social and psychological adaptation, professional qualities, self-determination and professionalism.

Постановка проблеми. Вступ учнів до навчання у відомчі ліцеї ВНЗ МВС пов'язаний зі змінами умов життя, навчання та побуту. У цих умовах незворотною є дія численних соціальних, фізіологічних, біологічних, психічних та інших чинників, комплекс яких викликає зміни в діяльності і поведінці, ламання старого режиму дня та сформованого за роки навчання у ліцеї життєвого стереотипу. Категорія "адаптація" використовується в різних галузях наукового соціально-гуманітарного знання поряд з категоріями "соціалізація", "управління", "регуляція", "індивідуалізація", "інтеграція" тощо. При цьому підкреслюється, що явища, які ними вивчаються, тісно пов'язані з адаптацією. Термін "адаптація" в даних галузях може вживатися у значенні пристосування до оточуючих умов. Вказується також на різноманітні аспекти адаптації та її різновиди. Але окремо аналіз процесу адаптації при цьому часто не пропонується і не здійснюється (А. Бек, С. Джудит, Ф. Зимбордо, М. Лейпе та ін.).

Аналіз актуальних досліджень. У психології різними авторами поняття адаптації пропонується у вузькому значенні, якщо воно пропонується в межах їх поглядів на природу функціонування психіки і психології людини (Р. Фрейджер, Д. Фейдимен, Т. Ф. Цигульська, К. Г. Юнг та ін.). Питанням адаптації займалися достатньо багато вчених,

наприклад таких як В.С. Медведєв, Б.Г. Рубін, Ю.Е. Колесников, В.І. Брудний, К.І. Кедрова під адаптацією розуміють не тільки пристосованість особистості до нових умов як до специфічного середовища, але й «входження» у спеціальність, тобто оволодіння сукупністю норм та функцій майбутньої професійної діяльності. Однак, як зазначають Л.Л. Кондратьєва, Ю.В. Уке, А.К. Колесова, засвоєння існуючих у суспільстві норм і цінностей може відбуватися на різних рівнях активності та свідомості людини. О.Л. Бушуєва, В.В. Гусєв, Н.Ф. Маслово, Є.М. Павлютенков розглядають аспекти навчально-професійної адаптації з особливих позицій тощо.

Метою даної статті є аналіз досліджень видів та особливостей становлення процесу адаптації ліцеїстів відомчих навчальних закладів МВС до умов навчальної діяльності та у майбутньому професійного самовизначення. Розглянуто шляхи навчально-виховного супроводження для покращення процесу адаптації.

Виклад основного матеріалу.

Основними видами навчально-виховних закладів, що здійснюють загальноосвітню і професійну довузівську підготовку осіб рядового і начальницького складу, є відомчі ліцеї та профільні класи загальноосвітньої школи. Їх значущість передусім полягає у вирішенні наступних важливих завдань первинної підготовки майбутніх кандидатів на зайняття посад

в органах, службах та підрозділах внутрішніх справ: всебічний розвиток ліцеїстів та учнів; подальше професійне самовизначення; виховання морально і фізично здорового покоління; забезпечення умов для здобуття загальної середньої освіти та первинних знань в сфері права і функціонування системи МВС України; розвиток основних вмінь та навичок в сфері майбутньої професійної діяльності та потреби у постійному самовдосконаленні; формування професійної позиції, гідності майбутнього працівника органів внутрішніх справ, готовності до специфічних умов проходження служби та відповідальності за свої дії [1, с.16].

Умови ліцею ВНЗ МВС є специфічними в силу службових обов'язків, які є обов'язковим елементом системи навчання, тобто одночасно відбувається й адаптація до майбутньої професійної діяльності. В початковий період перебування учнів в ліцеї, особлива увага приділяється адаптації першокурсників до умов перебування в ліцеї та навчально-виховного процесу [2]. Залежно від того, в яких умовах і на якому рівні здійснюється взаємодія людини із середовищем, можуть виділятися різноманітні види адаптації: організаційна, соціальна, психологічна, спеціально-професійна, культурно-побутова та фізіологічна [5, с.35-36].

Саме у ліцеї ВНЗ МВС у процесі адаптації ліцеїстів відбувається інтенсивне змістове та творче залучення їх до обраної професії, тому особливості поведінки ліцеїстів, зокрема системи навчальних закладів МВС, у сфері навчально-службової діяльності визначають ступінь адаптації їх до професії. Найбільш чітким показником рівня особистісної адаптації до своєї професійної ролі є зв'язок життєвих планів особистості з тією професією, яку вона опановує. Ставлення ліцеїстів ліцею

ВНЗ МВС до обраної професії свідчить, що в основі процесу особистісної адаптації можуть полягати причини не лише професійного плану, але й соціального, пов'язаного з прерогативами працівників даної галузі, новою соціальною позицією, можливостями задоволення актуальних потреб. Успішність виконання ліцеїстами своїх обов'язків передбачає наявність у них професійно значущих якостей особистості, формування яких відбувається як у процесі цілеспрямованого виховного, навчального, психологічного впливу, так і у результаті дії усієї сукупності умов макро- і мікросоціального оточення [4].

Даний процес обумовлюється особливостями умов життєдіяльності, властивих лише відомчим навчальним закладам, а саме: особливі ритм і регламентація життя і побуту; обмеження в засобах реалізації актуальних потреб; особливі принципи організації взаємин; відрив від звичного мікросоціального оточення; залучення ліцеїстів до інших видів діяльності окрім основної – навчальної. При цьому на фізіологічний стан особистості впливають холод, фізичні навантаження, побутовий дискомфорт, зміна раціону харчування, зміна ритмів життя, регламентований розпорядок дня [8, с.55-60].

На соціально-психологічну сферу впливають зміна колективу, засвоєння групових норм поведінки, зміна стилю взаємин, необхідність дотримуватись субординації, необхідність негайно підкорятись команді тощо. Ці специфічні умови життєдіяльності та навчання у ліцеї ВНЗ МВС визначають своєрідність дії механізмів первинної психологічної адаптації ліцеїстів, які спрямовані на зниження рівня тривоги, фрустраційного напруження, викликаних умовами зовнішнього середовища, що змінилися [2].

У силу цього однією з найважливіших умов педагогічного попередження дезадаптації в умовах навчання у навчальних закладах системи МВС є аналіз і діагностика виникнення труднощів особистості, її можливостей в опрацюванні інформації, пов'язаної з навчальною, виховною та психопрофілактичною діяльністю. Їх невідповідність нерідко служить безпосередньою причиною різних порушень в упорядкуванні соціально-комунікаційних стосунків ліцеїстів як з викладачами та курсовими офіцерами, так і в умовах навчальної групи [9]. Аналіз літератури дозволив виділити ряд педагогічних умов успішного здійснення адаптації: оцінка ступеня адаптації осіб перемінного складу до умов навчально-виховного процесу; проведення заходів для прискореної адаптації до умов навчання та проживання; організація колективу ліцеїстів та його оптимального функціонування; створення позитивного психологічного мікроклімату; здійснення навчального процесу на оптимальному рівні засвоєння особистістю навчальної інформації; педагогічний вплив на емоційно-вольову сферу особистості з метою формування її стійкості до стресових ситуацій; оптимальне поєднання соціального розвитку окремої особистості в колективній діяльності з формуванням у ліцеїстів відповідального ставлення до професії в органах внутрішніх справ; залучення ліцеїстів до участі у заходах щодо покращення та усвідомлення своїх завдань у педагогічно-виховній системі професійної освіти; прийняття вимог, які висувуються майбутньою професією до його особистісних якостей; послідовне засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для вирішення професійних завдань; системний розвиток здібностей та стійкої позиції особистості [6,14].

Проведено та опрацьовано результати дослідження сере ліцеїстів I курсу щодо питань соціально-психологічної адаптації, розглянуто ряд чинників що впливають на умови навчання та перебування в ліцеї та можуть бути використані для оптимізації і покращення навчально-виховного процесу.

В опитуванні взяли участь 49 осіб, що становить 89% від загального числа ліцеїстів 1-го курсу.

З числа першокурсників на момент опитування до умов навчально-виховного процесу в ліцеї:

повністю адаптувалися – 57%; не повністю адаптувалися – 43%; зовсім не адаптувалися – 0%.

Певні труднощі у початковий період свого перебування у ліцеї: відчували – 28%; відчували деякою мірою – 61%; не відчували зовсім – 10%.

Труднощі адаптації першокурсників були пов'язані з: навчальним навантаженням – 40%; режимом навчання та умовами проживання – 38%; самопідготовкою – 20%; стосунками з однокурсниками – 12%; особливостями побуту – 8%; особливостями побуту – 8%; поведінкою старшокурсників – 6%; взаємостосунками з керівництвом – 2%

Рівень навчального навантаження ліцеїсти оцінюють як: високий – 58%; помірний – 42%; невисокий – 0%.

Навчальний матеріал респонденти засвоюють: легко – 12%; по-різному – 66%; складно – 22%.

Найбільш прийнятними для першокурсників є наступні форми підготовки до навчальних занять: самопідготовка – 60%; консультації з викладачами – 25%; індивідуальні заняття – 30%; факультативна та гурткова робота – 12%; індивідуальні заняття у бібліотеці – 6%.

Оцінюючи різні сторони життєдіяльності своєї навчальної групи, першокурсники відповіли так:

МІЖНАРОДНІ ЧЕЛПАНІВСЬКІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ

Чи задовольняють Вас наступні аспекти навчально-виховного процесу:	Варіанти відповідей (%)		
	В цілому влаштовує	По-різному	В цілому не влаштовує
Організація процесу навчання	61	39	-
Згуртованість колективу групи	65	25	8
Робота командирів навчальних взводів	51	49	-
Стосунки з начальником курсу	94	6	-
Стиль керівництва начальника курсу	91	5	-
Взаємодія з іншими групами	81	5	8
Взаємостосунки з однокурсниками	71	15	8
Побутові умови та умови проживання	53	20	-
Медичне обслуговування	68	29	3
Організація дозвілля	95	8	-
Якість харчування	60	35	5
Вирішення особистих питань	83	10	2

З числа опитаних 20% визначилися щодо спеціальності, яку оберуть у майбутньому, 61% - вагаються з відповіддю, 19% - не визначилися зовсім.

З тих хто визначився обрали спеціальність:

Слідчий-5%; служба в органах внутрішніх справ -39%; криміналіст-4%, тобто чіткого визначення щодо подальшого професійного самовизначення ліцеїсти не мають.

Стан соціально-психологічного клі-

мату у своїх навчальних колективах першокурсники в цілому оцінюють:

Взаємостосунки з однокурсниками респонденти визначили як: позитивні, пов'язані з особистими інтересами – 64%; в цілому доброзичливі, трапляються непорозуміння, конфлікти – 52%; важко дати відповідну оцінку – 4%; позитивні, що носять переважно офіційний характер – 0%; в цілому не доброзичливі, виникають непорозуміння, конфлікти-0%.

Навчальні колективи Ліцею	Стан соціально-психологічного клімату (%)		
	В цілому позитивний	Невизначений, ф ормується	В цілому негативний
Навчальна група	74	18	-
1-й курс	62	31	-
Юридичний ліцей	72	28	-

На запитання з яким проханням або питанням ліцеїсти I курсу хотіли б звернутися до керівництва отримано наступні відповіді: організація дискотеки - 11%; збільшити час для занять по самопідготовці-15%; зменшити кількість домашніх завдань-13%; відпускати у звільнення без батьків та довіреної особи-13%; надавати звільнення в п'ятницю - 8%; покращити харчування - 8%;

Дані використовуються в ліцеї для врахування результатів опитування, надання рекомендацій, корекції психо-профілактичної, виховної та навчальної діяльності.

Висновки. У підсумку аналізу теоретичних аспектів проблеми адаптації ліцеїстів у навчальному закладі системи МВС нами з'ясовано, що основними змістовими елементами процесу адаптації особистості до навчання в цих умовах виступають соціальна, психологічна, професійна і навчальна адаптація. Соціальна адаптація у ліцеї ВНЗ МВС включає приведення індивідуальної та групової поведінки у відповідність до характерної для закладу системи норм і цінностей, що вимагає узгодження особистих норм із системою вимог навчально-службової діяльності та її провідних цінностей.

Успішна психологічна адаптація особистості передбачає перебудову психіки індивіда, ціннісних орієнтацій, його внутрішньої позиції під впливом педагогічно скорегованих чинників навчально-комунікативного середовища.

Професійна адаптація особистості включає цільове залучення особистості до обраної професії на основі розвитку в неї позитивної мотивації на професійну діяльність. Навчальна адаптація у ліцеї розуміється нами як активне входження та пристосування особистості до нової системи організації і контролю навчання. Таким чином,

особистісну адаптацію в межах ліцею ВНЗ МВС можна уявити як цілісне явище, у змісті якого виділяються чотири провідних аспекти - соціальний, психологічний, професійний і навчальний (загальнодидактичний). Аналіз педагогічної літератури дозволив виділити ряд суттєвих педагогічних умов успішного здійснення процесу адаптації, що дозволяє ліцеїстам на практиці адекватно оцінювати формування своїх професійно значущих якостей, а педагогу - рівень адаптованості ліцеїста.

З числа першокурсників на момент опитування щодо умов навчально-виховного процесу в ліцеї; повністю адаптувалися - 57%; найбільші труднощі адаптації були пов'язані з: навчальним навантаженням - 40%, режимом навчання та умовами проживання - 38%; ліцеїсти рівень навчального навантаження ліцеїсти оцінюють як: високий-58%; взаємостосунки з однокурсниками респонденти визначили як позитивні, пов'язані з особистими інтересами - 64%.

З числа опитаних 20% визначилися щодо спеціальності, яку оберуть у майбутньому, 61% - вагаються з відповіддю, 19% - не визначилися зовсім;

З тих хто визначився обрали спеціальність: слідчий-5%; служба в органах внутрішніх справ -39%; криміналіст-4%, тобто чіткого визначення щодо подальшого професійного самовизначення ліцеїсти не мають.

Аналіз педагогічної літератури та дані дослідження дозволяють виділити ряд суттєвих педагогічних умов успішного здійснення процесу адаптації, що дозволяє ліцеїстам на практиці адекватно оцінювати формування своїх професійно значущих якостей, а педагогу - рівень адаптованості ліцеїста, надання рекомендацій, корекції психо-профілактичної, виховної та навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Г.С. *Возрастная психология: Учеб. пособие для студ. Вузов- 4-е изд., стереотип.* – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 672 с.
2. Андреева Г.М. *Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений.* - М.: Аспект Пресс, 2003. - 363 с.
3. Антипов В.В. *Психологическая адаптация к экстремальным ситуациям.* М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002, 176 с.
4. Асмолов А.Г. *Психология личности.* – М.: МГУ, 1990.
5. Балл Г.А. *Понятие адаптации и его значение для психологии личности// Вопросы психологии, - № 1, - 1989. - С.-122.*
6. Бовин Б.Г., Мягих Н.И., Сафронова А.Д. *Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел.* – М., 1997.
7. Бернс Р. *Развитие “Я – концепции” и воспитание.* – М.: Педагогика, 1986.
8. Завьялова Е.К. *Психологические механизмы социальной адаптации человека // Вестник Балтийской педагогической академии. СПб, 2001. Вып.40. С. 55-60.*
9. Иванова Е.М. *Психология профессиональной деятельности / Е.М. Иванова – М. : ПЕРСЭ, 2006.*
10. Эриксон Э. *Идентичность: юность и кризис.* – М.: Дайджест, 1996.
11. Леонтьев А.Н. *Деятельность. Сознание. Личность.* М., 1977.
12. Медведев В.Є. *Класифікація поведінкової адаптації // Фізіологія людини, № 3, 1982.*
13. Медведев В. И. *О проблеме адаптации//Компоненты адаптационного процесса.* – Л.: 1984.
14. Реан А.А. *Психология адаптации личности/ Реан А.А, Кудашев А.Р., Баранов А.А.-СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008.-479,[1], с.*
15. Меерсон Ф. З. *Основные закономерности индивидуальной адаптации // Физиология адаптационных процессов.* – М.: Наука, 1986. – С. 10-76.
16. Роджерс. К. *«Становление личности»* Эксмо-Пресс 2002 М
17. Рубинштейн С.Л. *Проблемы общей психологии.* – М.: Педагогика, СПб: Издательство “Питер”, 2000 -590с.
18. *Словарь практического психолога / Шапарь В.Б.* – М.: АСТ4Харьков: Торсинг.
19. Столин В. В. *Самосознание личности.* М., 1983.- 284с.